

ZENCÂNÎ, İzzeddin

rî'nin *el-Hamâse*'si tarzında bir şiir antolojisi olup eserde Câhiliye devri şairleriyle müellifin kendi zamanına kadar İslâmî dönem şairlerine ait beyitleri toplamıştır. Ubeydullah b. Abdülkâfi el-Ubeydî 724'te (1324) buna bir şerh yazmış ve ikisi birlikte basılmıştır (Kahire 1331, 1342). 3. *Mî-yârü'n-nüzzâr fî 'ulûmî'l-eş'âr*. Buharâ'da 650 (1252) yılında telif edilen, aruz, kafiye ve bedî olmak üzere üç bölümden meydana gelen eser *el-'İzzî ve el-Hâdî* kadar şöhret kazanmamakla birlikte kendi alanında önemli bir çalışmadır. Bahâeddin es-Sübki, *Telhîşü'l-Miftâh'a* yazdığı *'Arûsü'l-eîrâh* adlı şerhte özetlediği kitaplar arasında bu eseri de zikretmiştir (nşr. Muhammed Ali Rızık, I-II, Kahire 1991). Eserin bedî ile ilgili kısmını Abdül-mün'im Seyyid Abdüsselâm el-Eşkar ayrı olarak neşretmiştir (Kahire 1416/1995). 4. *el-Kâfi şerhu'l-Hâdî*. Müellifin kendi eseri üzerine kaleme aldığı nahiv ve sarfa dair bir eserdir. Süyûtî kendi zamanında bu şerhin meşhur olduğunu, Çarperdî'nin *Şerhu's-Şâfiye*'de bundan çok nakilde bulunduğu belirtir. Mahmûd Yûsuf Feccâl doktora çalışmasında eserin nahiv kısmını (1398/1978, Ezher Üniversitesi), oğlu Enes b. Mahmûd Fecâl de yüksek lisans tezinde sarf kısmını (2006, San'a Üniversitesi) neşre hazırlamıştır. 5. *Taşhîhu'l-mikyâs fî tefsîri'l-Kuşâs*. Zemahşerî'nin aruz ilmine dair eserinin şerhi olup 655 (1257) yılında telif edilmiştir. 6. *el-Kâfiye fi'l-ḥîsâb* (iÜ, AY, nr. 1534). Zencânî'nin ayrıca *el-Hâdî li-zevî'l-elbâb fî 'ilmi'l-i'râb* (*el-Hâdî fi'n-naḥv ve't-taṣrif* ile aynı olmalıdır), *Şerhu'l-Hâdî li's-şâdî* (Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin eseri üzerine yazılmıştır), *el-Muḥtaşar fî 'ilmi'l-ustûr-lâb*, *el-Mu'rib 'ammâ fi's-Şihâh ve'l-Muğrib*, *Şerhu'l-ebiyâtü'l-müşkilâti'l-ağ-râd*, *et-Tezkire fi'l-hey'e*, *et-Tezkiretü'l-Mecdiyye* adlı eserleri vardır (eserlerinin listesi ve yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 498; Mahmûd Yûsuf Feccâl, XVII/1 [1996], s. 35-36; *Mî-yârü'n-nüzzâr*, neşredenin girişi, I, 8-12).

BİBLİYOGRAFYA :

İzzeddin ez-Zencânî, *Mî-yârü'n-nüzzâr fî 'ulû-mi'l-eş'âr* (nşr. M. Ali Rızık el-Hafâci), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), neşredenin girişi, I, 3-31; İbnü'l-Fuvatî, *Telhîsu Mecma'u'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dimaşk 1962-67, IV/1, s. 234-235; IV/2, s. 652; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhî), VIII, 119-121; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, II, 11; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 122; *Keşfü'z-zunûn*, I, 412; II, 1138-1140, 1326, 1578, 1744, 1869, 2027; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum 1392, V, 173; Serkîs, *Mu'cem*, I, 977; II, 1304; Brockelmann, *GAL*, I, 336-337; *Suppl.*, I, 497-498; M. Ali Müderris, *Reyhânetü'l-edeb*, Teb-

riz 1347 hş., II, 386-387; *A'yânü's-Şî'a*, VIII, 132; R. Sellheim, *Materialien zur Arabischen Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1987, II, 53-55; Abdul-lah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh ve'l-ḥavâşi*, Ebûzabî 1425/2004, I, 593-601; Cl. Gilliot, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours années 1990 à 1992", *MIDEO*, XXI (1993), s. 415-417; Mahmûd Yûsuf Feccâl, "ez-Zencânî ḥayâtühü ve muşannefâtüh", *'Âlemü'l-kütüb*, XVII/1, Riyad 1416/1996, s. 34-38; Ilse Lichtens-tadter, "Zencânî", *IA*, XIII, 525; "al-Zandjâni", *El² Suppl.* (Ing.), s. 841-842. AHMET ÖZEL

ZENCÂNÎ, Şehâbeddin

(شهاب الدين الزنجاني)

Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddin Mahmûd
b. Ahmed b. Mahmûd
b. Bahtiyâr ez-Zencânî el-Bağdâdî
(ö. 656/1258)

Şâfiî fakihî.

573 (1177) yılında İran'ın Zencan şehrinde doğdu. Bazı eserlerde künyesi Ebû's-Senâ olarak kaydedilir (İsnevî, II, 15; İbn Kâdî Şühbe, II, 126). İbn İrs (gelincik) lakabıyla da anılır (*Tâcü'l-ʿarûs*, "ars" md.; İbn Nâsirüddin, VI, 238). Çağdaşı olan tarih ve biyografi müelliflerinden İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî ile İbnü's-Sâî'nin verdiği bilgiler bu âlimlerin eserlerinden günümüze ulaşan bölümlerde yer almamakta, Zehebî yanında diğer bazı müellifler bunlardan kısmî nakiller yapmaktadır. Bunun gibi dönemin tarihçilerinden Atâ Melik el-Cüveynî ile *Kitâbü'l-Havâdiş*'in meçhul müellifinin kaydettiği mâlûmat da sınırlıdır. İbnü'l-Fuvatî, Zencânî'nin oğluna ait biyografide babası hakkında daha önce bilgi verdiğini söylemekle birlikte (*Mecma'u'l-âdâb*, I, 87) onun da eserinin bu kısmî günümüze ulaşmamıştır. Bağdat'a yerleştiği ve Abdülkâdir-i Geylânî'nin oğlu Abdürrâzık'ın kızı ile evlendiği (Zehebî, XXIII, 345) kaydı dışında kaynaklarda ailesi ve tahsil hayatına dair fazla bilgi bulunmamakta ve fakih, usulcü, müfessir, muhaddis, dilci olarak anılmakta, özellikle fıkıh, hilâfiyat ve usûl-i fıkıh alanlarında öne çıktığı görülmektedir. Hakkında yapılan "şeyhü's-Şâfiyye, zamanının allâmesi, ilim denizi" gibi nitelermeler onun ilim muhitlerindeki saygınlığını ve Abbâsî Halifesi Nâsir-Lidî-nillâh'ın topladığı yetmiş hadisi icâzetle rivayet etmesi için Zencânî'yi seçmiş olması (a.g.e., XXII, 197) yöneticiler nezdinde dikkate değer bir itibara sahip olduğunu göstermektedir.

Yeteneği ve şöhreti sayesinde birçok resmî görevde bulunan Zencânî hayatı-

nın önemli bir kısmını devlet hizmetinde geçirdi. Önce Bağdat'ın doğusunda Bâbülec bölgesindeki Sikatiyye Medresesi'nde müdlik yaptı. Ardından kadî nâibliğine ve 623 (1226) yılında Bağdat kadî-kudâtlığına tayin edildiği de altı ay sonra görevinden azledildi. Bir süre vakıf nâzırlığını ve Sevâd araziyle ilgili işlerin idaresini üstlendi. 625'te (1228) Bağdat Nizâmiye Medresesi müderrisliğine getirildi. Ancak bir buçuk yıl sonra müderrislikten de azledildi. Ardından tayin edildiği divan görevinden de alındı. 633'te (1236) Müstansiriyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Bu arada defalarca elçilik göreviyle Şiraz'a gönderildi (a.g.e., XXIII, 345). Zencânî'nin bu müderrislik görevinde ne kadar kaldığı konusunda açıklık bulunmamakla birlikte İbn Tağrıberdî'nin Moğol istilâsı sırasındaki katliamda öldürülenler arasında Müstansiriyye Medresesi müderrisi olarak Zencânî'yi de zikretmesi (*en-Nücümü'z-zâhire*, VII, 68) ölümüne kadar bu görevi sürdürdüğünü düşündürmektedir.

Zehebî, tarihçi Zahirüddin Ali b. Muhammed el-Kâzerünî'den (ö. 697/1297-98) naklen Moğollar'ın Bağdat'ı ele geçirdiklerinde (656/1258) yaptıkları katliam sırasında Zencânî'nin de öldürüldüğünü belirtir. Safedî, İbn Tağrıberdî, Sübkî, İbn Kâdî Şühbe, İsnevî, el-Melikü'l-Eşref İsmâil b. Abbas gibi tarih ve tabakat müelliflerinin bir kısmı Zehebî'den naklen, bir kısmı da onu anmadan aynı bilgiyi tekrarlar. Buna karşılık devrin önemli kaynaklarından *Kitâbü'l-Havâdiş*'in müellifi Zencânî'yi bu olaydan sonra vefat edenler arasında sayar (s. 367). Hülâgû'nun maiyetinde olaya şahit olan ve ardından Irak eyaletinin yönetimi kendisine verilen tarihçi ve devlet adamı Cüveynî de Zencânî ve Şerefeddin el-Merâgî'nin halk için eman dilemek üzere Hülâgû'ya gönderildiklerini, Zencânî'nin Bağdat'ın ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra vefat ettiğini belirtir (*Târih-i Cihângüşâ*, III, 290, 475). Zencânî'nin oğlu İzzeddin Ahmed b. Mahmûd da devrin önde gelen âlimlerinden olup 655 (1257) yılında Bağdat'ın Batı kesimi kadılığına, 658'de (1260) Atâ Melik el-Cüveynî tarafından kadîkudâtlığa tayin edilmiş ve uzun zaman bu görevde kalmıştır (*Kitâbü'l-Havâdiş*, s. 352, 373; İbnü'l-Fuvatî, I, 88; V, 633).

Zencânî'nin getirildiği makamlarda uzun süre kalamayıp sürekli azledilmesine gerekçe olarak yaptığı haksızlıklar, dünya sevgisi ve mal mülk hırsı gösterilmektedir. İbnü'n-Neccâr, tayin edildiği makamlar yü-

zünden gurura kapılan Zencânî'nin bütün görevlerinden alınarak hapse atıldığını, haksız yoldan elde ettiği mallarının müsaderede edildiğini ve 15.000 dinar ödemeye mahkûm edildiğini bildirir. Zencânî böylece bütün servetini kaybedip fakir duruma düşmüş, bir müddet sonra da serbest bırakılmıştır (Zehebî, XXIII, 345-346). İbnü'n-Neccâr'ın bu değerlendirmesinde akranlar arasında çekemezlik ihtimali bulunmakla birlikte söz konusu eleştiriler hakkında gerek Zehebî gerekse diğer tabakat müelliflerinin suskun kalması dikkat çekicidir. İbnü'n-Neccâr'ın bahsettiği azil ve hapis olayının Zencânî'nin Bağdat kâdilkudâtlığına getirilmesinden önce meydana gelmesi, buna rağmen Bağdat başkadılığı ve Nizâmiyye ile Müstansırıyye medreseleri müderrisliği gibi önemli görevlere getirilmesi onun ilmi otoritesini göstermesi bakımından kayda değer bir husustur. 646 (1248) yılında Müstansırıyye Medresesi'ndeki dört mezhep müderrisinin ve zir tarafından çağrılıp derslerde kendi kitaplarını değil "teeddüben ve teberrüken" önceki ulemânın (meşâyih) eserlerinin okutulmasını istemesine üzerine Zencânî'nin, "Onlar ricâli idiyse biz de ricâliz" şeklinde karşılık vermesi de (*Kitâbü'l-Havâdiş*, s. 268) kendisine olan güvenini ve cesaretini ortaya koymaktadır.

Eserleri. Zehebî Zencânî'nin birçok eser yazdığını belirtmekle birlikte (*A'lamü'n-nübelâ*, XXIII, 346) kaynaklarda ona nisbet edilen eserlerin sayısının beşi geçmemesi çoğunun Moğol istilâsında yok olduğunu düşündürmektedir. 1. *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl*. Müellifin usulcü ve fakih kimliğini değerlendirmeyi mümkün kılan elde mevcut yegâne eseridir. Bu eserinde Zencânî, Şâfiîler ile Hanefîler arasında ihtilâflı bulunan fıkıh usulü ve fıkıh kaidelerini esas alarak her iki mezhebin bu konudaki gerekçelerine yer vermiş, ardından bu kaidelerin fer'î meselelere uygulanması-

nı örneklerle açıklamıştır. Fıkıh konularına göre düzenlenen eser, görüş ayrılıklarını usûl-i fıkıh ve fıkıh kaideleri altında ele alması bakımından Debûsî'nin *Te'sisü'n-nazar*'ı ile birlikte hilâfiyat türüne yeni bir boyut kazandırmış, sadece hilâfiyat değil aynı zamanda kavâid literatürünün de önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Mukaddimede Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh'a yaptığı dualardan Zencânî'nin bu eseri Nâsır-Lidînillâh'ın vefatından (622/1225) önce kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Muhammed Edîb Sâlih'in neşrettiği eserin (Dımaşk 1382/1962; Beyrut 1398/1978; Riyad 1420/1999) Davut İltâş tarafından yapılan Türkçe tercümesi basım aşamasındadır. 2. *Tervîhu'l-ervâh fi teh-zîbi's-Şihâh*. Cevherî'nin *eş-Şihâh* adlı kamusunun muhtasarıdır. Zencânî yaptığı muhtasarın *eş-Şihâh*'in beşte biri kadar bir hacme sahip olduğunu, bunu da ihtisar ederek onda bire düşürdüğünü ifade eder. Bu ikinci eser bazı yazmalarında *Muhtârü's-Şihâh*, bazılarında *Tenkihü's-Şihâh* adıyla geçmekte, müellifin asıl adı değiştirmemiş olabileceği de belirtilmektedir (Hüseyin Nassâr, II, 504). *eş-Şihâh*'in ilk ve en başarılı ihtisarlardan kabul edilen bu çalışmayı Abdüselâm Muhammed Hârûn ve Ahmed Abdülgafûr Attâr *Teh-zîbü's-Şihâh* adıyla yayımlamıştır (I-III, Kahire 1372/1952). *Tervîhu'l-ervâh* ise Muhammed Sâlih Şerîf Askerî tarafından Tahran Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi'nde doktora tezi olarak neşre hazırlanmış (2006), daha sonra da basılmıştır (I-II, Tahran 2011). 3. *Dürerü'l-gurer ve netâ'icü'l-fiker*. Müellifin *Tahrîcü'l-fürû'*'daki atıflarından (s. 147, 348) bu eserin Şâfiî fıkıhına dair olduğu anlaşılmaktadır. 4. *es-Sihrû'l-halâl fi garâ'ibi'l-maâl*. Bu da Şâfiî fıkıhına dair bir eserdir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 981). 5. *Tefsîrû'l-Qur'ân* (Cüveynî, III, 475; Sübkî, VIII, 368).

BİBLİYOGRAFYA :

Şehâbeddin ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-usûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1978, s. 36, 147, 348; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, III, 290, 475; *Kitâbü'l-Havâdiş* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – İmâd Abdüselâm Raûf), Beyrut 1997, s. 17, 186, 268, 352, 367, 373; İbnü'l-Fuvâtî, *Mecma'u'l-âdâb fi mu'cemi'l-elkâb* (nşr. Muhammed el-Kâzım), Tahran 1416, I, 86-88, 256; V, 633; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 197; XXIII, 345-346; Sa-fedî, *el-Vâfi*, XXV, 292-293; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VIII, 368; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 15; el-Melikü'l-Eşref İsmâil b. Abbas el-Gassânî, *el-'Ascedü'l-mesbûk* (nşr. Şâkir Mahmûd Abdül-mün'im), Beyrut-Bağdad 1395/1975, s. 507, 636-637; İbn Nâsirüddin, *Tavzihu'l-Müştebih* (nşr. M. Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, VI, 238; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 126; İbn Hacer, *Tebşîrül-müntebih*, III, 941; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1929, VII, 67, 68; *Keşfü'z-zunûn*, II, 981, 1073; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 196; Nâcî Ma'rûf, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Müstansırıyye*, Kahire 1396/1976, I, 134-135; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemi'l-'Arabî: Neş'e-tühü ve te'avvürüh*, Kahire 1968, II, 503-504; Ahmad Atf Ahmad, *Structural Interrelations of Theory and Practice in Islamic Law*, Leiden 2006, s. 57-59, ayrıca bk. İndeks; Ahmed Muhtâr Ömer, "Zencânî, Ebü'l-Be-kâ", *Mv.AC*, XI, 282-285; Davut İltâş, "Zencânî'nin 'Tahrîcü'l-fürû' ale'l-usûl' isimli Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilimname*, V/13, Kayseri 2007, s. 67-109.

DAVUT İLTÂŞ

ZENCİR (زنجير)

Türk müzikisi usullerinden.

Türk müzikisi usul sisteminde yer alan 120 zamanlı bir usuldür. Beş ayrı usulün sıralanması ile oluştuğundan "dizi usuller" sınıfında yer alan zencir usulü iki çeşittir. Altmış zamanlı diğer çeşit, zaman sayısı bakımından bu usulün yarısı olduğundan nîm-zencir diye adlandırılmıştır (bk. NİM-ZENCİR). Zencir usulü çifte düyek (16/4), fahte (20/4), çember (24/4), devr-i kebîr (28/4) ve berefşan (32/4) usullerinin kendi yapıları içinde birbirine katılmasıyla meydana gelir (16 + 20 + 24 + 28 + 32 = 120).

The image displays two musical staves for the Zencir usulü. The first staff, labeled "Citre düyek", shows a sequence of rhythmic patterns with lyrics: "Düm 2, Düm 2 düm 2, te, Düm 2 düm düm, Düm 2, Te, te, Düm 2 te, Düm 2 düm düm, Düm 2, Te, te". The second staff, labeled "Devr-i kebîr", shows a similar sequence: "Düm 2 düm 2, Düm, te, düm, düm 2 düm 2, Te, te, Düm 2-3-4, Düm 2-3-4, Düm 2-3-4, Düm 2, Düm 2 düm 2, Te, te". The notation includes notes, rests, and rhythmic values (e.g., 120/4, 16/4, 8/4, 20/4, 6/4, 24/4, 4/4, 6/4, 28/4, 32/4).